

PRAWO NATURALNE – IDEA NIE TYLKO KATOLICKA

Christianity and Natural Law: An Introduction, red. Norman Doe, Cambridge University Press, Cambridge 2017, ss. XVII+261.

DOI: <http://dx.do.org/10.18290/rt.2018.65.3-10>

Są takie zagadnienia, które nie tracą na aktualności, chociaż są przedmiotem refleksji przez całe wieki. Zmieniający się kontekst historyczny, a bardziej jeszcze ideowy, domaga się ich nowego przedstawienia, objaśnienia, nierzadko rozwinięcia, by udowodnić ich zawsze ważny przekaz. W nauce moralnej takim problemem jest prawo naturalne, którego chrześcijańska koncepcja, sięgająca starożytnej myśli greckiej, w okresie współczesnym stale wraca jako przedmiot nowego namysłu. W obszarze chrześcijańskiej myśli filozoficznej i teologicznej ujawnia się to w różnych tradycjach, nie tylko katolickiej, jak niekiedy się uważa¹.

Redaktor recenzowanego tu opracowania Norman Doe jest profesorem prawa na Uniwersytecie w Cardiff. Studiował i badania naukowe prowadził m.in. w Cambridge i Oksfordzie. Jest uznanym filozofem prawa, także prawa kanonicznego, w tym jego anglikańskiej i ekumenicznej tradycji. Spośród jego publikacji za szczególnie cenną uważa się *Law and Religion in Europe: A Comparative Introduction* (Oxford University Press, Oxford 2011), którą zaliczono do dwudziestu najważniejszych prac o tematyce prawnoreligijnej. Jako *visiting professor* był zapraszany m.in. na katolicki uniwersytet w Leuven oraz na rzymski uniwersytet Angelicum. Praca zbiorowa *Christianity and Natural Law* ukazała się jako kolejny tom serii wydawanej na Uniwersytecie w Cambridge pt. *Law and Christianity*². Seria ta ma na celu analizę i prezentację

---

¹ Por. np.: J. FINNIS, *Prawo naturalne i uprawnienia naturalne*, tłum. K. Lossman-Bołdok, Dom Wydawniczy ABC, Warszawa 2001; TENŹE, *Collected Essays*, t. 1-5, Oxford University Press, Oxford 2011; R.P. GEORGE, *In Defense of Natural Law*, Clarendon Press, Oxford 1999; R. HITTINGER, *The First Grace: Rediscovering the Natural Law in a Post-Christian World*, ISI Books, Wilmington 2003; *Common Truths: New Perspectives on Natural Law*, red. E.B. MacLean, ISI Books, Wilmington 2000; *A Preserving Grace: Protestants, Catholics, and Natural Law*, red. M. Cromartie, Ethics and Public Policy Center, Washington – Eerdmans, Grand Rapids 1997.

² Spośród wcześniejszych tomów w tej serii warto wspomnieć np. R. DOMINGO, *God and the Secular Legal System*, Cambridge University Press, New York 2016; K.A. BRADY, *The*

chrześcijańskiej wizji prawa w wymiarze teoretycznym i praktycznym z uwzględnieniem różnych tradycji chrześcijańskich.

Tom zredagowany i wydany przez prof. Doe zawiera kilkanaście tekstów, których autorami są znawcy zagadnienia prawa naturalnego pochodzący z różnych ośrodków akademickich i różnych wyznań chrześcijańskich. Dlatego szczególną wartością tego tomu jest szeroki zakres ujęcia problematyki prawnonaturalnej poprzez jej prezentację w świetle rozmaitych nurtów chrześcijańskiej teologii i prawa, od spojrzenia katolickiego i prawosławnego po anglikańskie, luterzańskie, reformowane, metodystyczne i baptyistyczne. Zarazem nie chodzi tu jedynie o cel poznawczy, ale zamierzeniem jest także zaapelowanie do uczestników dialogów ekumenicznych, by kwestie moralne częściej stawały się przedmiotem ich zainteresowania. Nie jest bowiem tajemnicą, że środowiska zaangażowane w dialogi ekumeniczne, dwu- czy wielostronne, rzadko (albo i wcale) podejmują taką problematykę, głównie z obawy przed brakiem możliwości na jakiegokolwiek porozumienie. Dlatego istnieje pilna potrzeba, by „prawo naturalne zostało wpisane do agendy ekumenicznej” (s. XIII). Książka N. Doe jest pierwszym tego typu porównawczym spojrzeniem na prawo naturalne, które chce pomóc zrozumieć, jak i w jakim stopniu prawo naturalne ma dzisiaj wartość i praktyczne znaczenie dla Kościołów i środowisk chrześcijańskich w ich różnych odłamach.

Redaktor tej książki postarał się, by poszczególne prezentacje zachowały analogiczną strukturę, co umożliwi bardziej precyzyjne porównanie poszczególnych koncepcji prawa naturalnego. Wartość tego opracowania ujawnia się tym bardziej poprzez fakt, że podczas jego przygotowywania doszło do dyskusji wszystkich autorów podczas spotkania zorganizowanego w 2015 r. w oksfordzkim Trinity College. Poszczególne rozdziały więc podają i wyjaśniają definicje prawa naturalnego, jego relację do prawa Bożego i moralnego, stopień jego rozpoznania w danej tradycji i bardziej szczegółowego sformułowania jego norm, kto konkretnie zajmuje się tą tematyką w danej tradycji, jaka jest tu rola Biblii, a w końcu w jaki sposób prawo naturalne rzeczywiście odgrywa praktyczną rolę w prawodawstwie danego Kościoła i w ustanawianiu konkretnych zasad życia kościelnego. Stąd analizowana książka ma służyć nie tylko głębszemu rozeznaniu się w doktrynie prawnonaturalnej, ale ma mieć – przynajmniej w zamierzeniu autorów – praktyczne konsekwencje dla życia osobistego i kościelnego.

Katolickie spojrzenie na prawo naturalne, od dawna obecne w licznych studiach i opracowaniach, zostało tutaj naszkicowane przez Helen Costigane, katolicką zakonnicę, obecnie wykładającą na angielskim katolickim St. Mary's University w Twickenham (s. 17-35). Przedstawiając raczej znane elementy katolickiego pojmowania tej idei, także jego krytyków, więcej uwagi poświęca dokumentowi Międzynarodowej Komisji Teologicznej pt. *W poszukiwaniu etyki uniwersalnej. Nowe spojrzenie na prawo naturalne* z 2009 r., a także relacji prawa naturalnego do prawa kanonicznego i cywilnego. Natomiast nowe, szerzej mało znane, fakty przedstawia Paul Babie,

---

Distinctiveness of Religion in American Law, Cambridge University Press, Cambridge 2015; J. WITTE, *The Western Case for Monogamy over Polygamy*, Cambridge University Press, Cambridge 2015.

profesor prawa na australijskim Uniwersytecie w Adelajdzie, gdy pisze o prawosławnym ujęciu prawa naturalnego (s. 36-57). Wbrew dość powszechnemu przekonaniu należy uznać istnienie, nawet jeśli niewyraźne, idei prawa naturalnego w tradycji i teologii prawosławnej. Jednoznacznie mówił o tym już św. Jan Chryzostom: „Jest oczywiste, że oni [poganie] wyprowadzali swoje prawa z prawa, jakie Bóg zaszczyił w człowieku od początku” (s. 44), a dla myśli prawosławnej najpełniejszy jego wykład dali Justyn Męczennik oraz Maksym Wyznawca. Współcześni pisarze neopatrystyczni, w różnym stopniu piszący o przynajmniej niektórych aspektach prawa naturalnego, to np. K.B. Kyriazis, V. Ioannides, J. Romanides, V. Lossky, S. Bułgakov, czy współcześnie żyjący S. Harakas. Uznaje się znaczenie prawa naturalnego zarówno w życiu indywidualnym dla rozeznania między dobrem a złem, jak i dla życia społecznego i tworzenia prawa pozytywnego, porządkującego różne obszary relacji międzyludzkich.

Chociaż ograniczone w swoim zakresie rozdziały nie pozwalają na głębsze analizy, w kolejnych partiach książki Normana Doe da się odczytać interesujące uwagi o prawie naturalnym w różnych nurtach protestanckich. W teologii i etyce anglikańskiej jego obecność i znaczenie są oczywiste, choć w różnym stopniu zredukowane, o czym pisze Will Adam, doradca ekumeniczny arcybiskupa Canterbury (por. s. 58-76). Umieszcza się tę kwestię w szerszym kontekście *via media*, której koncepcja ukształtowała się już w XVI wieku w pismach R. Hookera. Takie pokrewne, umiarkowane spojrzenie na prawo naturalne da się rozpoznać także w metodyzmie. Chociaż sam John Wesley nie używa określenia „prawo naturalne” i jego myślenie jest w tym względzie niejednoznaczne, to jednak pozostaje on „szeroko otwarty na prawnonaturalne myślenie” (s. 107), jak pisze John A. Harrod. Jak te koncepcje modyfikują się współcześnie pokazuje teologia i etyka znanych współczesnych metodystów Stanleya Hauerwasa czy Philipa Wogamana.

W tradycji luteranckiej da się dostrzec rozbieżności w tej problematyce między Lutrem a Melanctonem (por. s. 77-97). Pierwszy w zasadzie sprowadza prawo naturalne do tzw. złotej reguły i widzi je bardziej duchowo jako wyraz miłości, podczas gdy drugi rozpisuje je na bardziej szczegółowe normy, które działają w wymiarze zewnętrznym. Pisząc o tym Antti Raunio z Finlandii nie tłumaczy jednak, jak podstawowe przekonanie luteranizmu o zupełnym zepsuciu natury ludzkiej po grzechu pierworodnym osłabiło czy wręcz zanegowało ideę, a zwłaszcza znaczenie prawa naturalnego. Interesujące jest, jak omawiana koncepcja różnicowała się między ujęciem kontynentalnym, zwłaszcza niemieckim, a wizją skandynawską, albo między świecką a chrześcijańską koncepcją. Podobnie niejednoznaczne jest miejsce prawa naturalnego w teologii reformowanej, zwłaszcza u samego Jana Kalwina (por. np. s. 122). Mimo krytycznego podejścia do tej tematyki u wpływowego Karla Bartha, dzisiejsi teologowie reformowani z nowym zainteresowaniem odnoszą się do zagadnienia prawa naturalnego – jak pisze M.A. Plaatjes van Huffel z RPA – „nie tylko dla rehabilitacji myśli Kalwina i innych, ale również jako do wartościowego pojęcia dla współczesnych zagadnień politycznych i etycznych” (s. 139). W dużym stopniu pochodną myśli reformowanej jest teologia baptystyczna, sama w sobie zróżnicowana. Paul Goodliff wyjaśnia, że choć są tacy baptyści, którzy w pierwszej kolejności odwołują się do słowa Bożego i wyraźnego objawienia, wielu, przynajmniej niewy-

rażnie, znajduje miejsce dla inspiracji prawnonaturalnych w takich obszarach, jak wolność sumienia i religii, prawa człowieka, sprawiedliwość czy relacje Kościół–państwo (por. s. 143-160).

Z oczywistych powodów nauka o prawie naturalnym, jako część dziedzictwa chrześcijańskiego, powinna mieć swoje miejsce w dyskusjach ekumenicznych. Leo J. Koffeman dokonuje pożytecznego przeglądu wielu dokumentów ekumenicznych, by pokazać, jak w różnych kontekstach ta tematyka powraca (albo jest pomijana) w dialogach między chrześcijanami różnych wyznań. Nie można więc określić prawa naturalnego jako „pojęcia typowo rzymskokatolickiego”, ponieważ widać, jak „bardzo jest ono zakorzenione w teologicznej historii wszystkich głównych wyznań” (s. 182). Trzeba docenić i to, że recenzowana książka sięga także poza kontekst chrześcijaństwa, by przynajmniej zasygnalizować czy, a jeśli tak, to w jaki sposób prawo naturalne ujawnia swoje znaczenie w innych religiach. Norman Doe sięga zwłaszcza do religii żydowskiej i do islamu (s. 185-197). Jako cenne uzupełnienie całości opracowania należy uznać dwa ostatnie rozdziały. W pierwszym z nich Owen Anderson koncentruje się na filozoficznych przesłankach, jakie zakłada teoria prawa naturalnego (s. 205-219). Jest tu wiele odwołań zwłaszcza do J. Finnisa i G. Griseza (z ich „nową koncepcją prawa naturalnego”), a także do R. McInerny czy R. Hittingera. W drugim tekście Russell Sandberg oferuje rozważania o miejscu prawa naturalnego w tworzeniu i znaczeniu prawa w ogóle (s. 220-237). Z oczywistych powodów jest tu wiele analiz odnośnie do założeń i praktyki pozytywizmu prawnego.

Redaktor recenzowanej książki *Christianity and Natural Law* Norman Doe zadbał, by zawierała ona także wyczerpujący wykaz wykorzystanej literatury oraz indeks osobowo-rzeczowy, co zawsze pozwala owocniej korzystać z takich opracowań. Chociaż niektóre z rozdziałów wydają się nazbyt pobieżne, należy podkreślić, że w całości jest to bardzo pożyteczna prezentacja problematyki prawnonaturalnej w jej współczesnym zróżnicowaniu i zależności od przesłanek określonych nurtów myśli chrześcijańskiej. Książka ta potwierdza zarazem, że mimo dominującej mentalności pozytywistycznej idea i znaczenie prawa naturalnego pozostają ważne, a nawet nieusuwalne, zwłaszcza w kontekście teologii chrześcijańskiej.

Ks. Sławomir Nowosad
Instytut Teologii Moralnej KUL
e-mail: xsn@kul.pl